

Ανακοινώσεις - Ομιλίες - Συνέδρια

Ο Σπύρος Δοξιάδης ως συγγραφέας και ως διανοούμενος*

*Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη***

Στα πλαίσια του πνευματικού αυτού μηνόσυνου που οργάνωσε η Εταιρεία «Ιατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας», της οποίας ο Σπύρος Δοξιάδης μου έκανε την τιμή να με προτείνει ως συνιδρυτικό μέλος, θα προσπαθήσω να παρουσιάσω, με συντομία βέβαια, το συγγραφικό του έργο και να εξηγήσω γιατί θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως διανοούμενος: ως ένας διανοούμενος που συνέβαλε ουσιαστικά στην άνοδο της στάθμης της πνευματικής ζωής του τόπου μας. Ποιό είναι λοιπόν το πορτραίτο του Σπύρου Δοξιάδη ως συγγραφέα και ως διανοούμενου;

Ίσως ξενίζει ορισμένους η προσθήκη του όρου «διανοούμενος» δίπλα στον όρο «συγγραφέας». Μπο-

ρεί να διερωτηθεί κάποιος μήπως πρόκειται για πλεονασμό. «Ο κάθε συγγραφέας και γενικότερα ο κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος, δεν είναι εξ ορισμού και διανοούμενος»; Αν υιοθετηθεί η άποψη αυτή, τότε όλοι βέβαια είμαστε διανοούμενοι και ιδιαίτερα όσοι εκφραζόμαστε με τον γραπτό λόγο. Από μια άλλη όμως σκοπιά, την οποία και υιοθετούμε εδώ, το ότι όλοι χρησιμοποιούμε την διανόησή μας, την σκέψη μας, δεν μας μετατρέπει αυτομάτως και σε διανοούμενους. Πρέπει να συντρέξουν ορισμένες προϋποθέσεις γι' αυτό. Για το ποιές είναι αυτές, δεν υπάρχει όμως ομοφωνία μεταξύ των κοινωνιολόγων και των ιστορικών που έχουν ασχοληθεί με τις ιδιότητες του διανοούμενου και το ρόλο του στην κοινωνία. Σύμφωνα λ.χ. με τον Edward Shils, αυτό που χαρακτηρίζει τους διανοούμενους σε όλες τις κοινωνίες, μέσα στις οποίες αυτοί πάντοτε αποτελούν μια μειονότητα, είναι «η εσωτερική ανάγκη που νιώθουν να διαπεράσουν την

* Η ομιλία αυτή έγινε το Νοέμβριο του 1991, στα πλαίσια της εκδήλωσης «για να θυμηθούμε όλοι μαζί τον Σπύρο Α. Δοξιάδη».

** Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

επιφάνεια της άμεσης συγκεκριμένης εμπειρίας»¹. Τούτο όμως κάνουν και όσοι ασχολούνται στενά με την ειδικότητα της επιστήμης τους, χωρίς, σύμφωνα με την θέση που υιοθετείται εδώ, να λειτουργούν *ipso facto* και ως διανοούμενοι. Όπως έχει εύστοχα παρατηρηθεί από τον E. Morin, «γενικά η ιδιότητα του διανοούμενου δεν είναι απόλυτα συνδεδεμένη με το επάγγελμα, αλλά προέρχεται από την χρησιμοποίηση του επαγγέλματος ή από το ξεπέρασμα του επαγγέλματος από και για τις ιδέες»². Η ενασχόληση λοιπόν με τις ιδέες, με ιδέες όμως που έχουν ευρύτερη κοινωνική, πολιτισμική, πολιτική και ηθική σημασία, αποτελεί το στίγμα του διανοούμενου, όπως τον αντιλαμβανόμαστε. Η παραγωγή τέτοιου τύπου ιδεών, η διάδοσή τους, η κριτική τους, καθώς και η χρησιμοποίησή τους για τη διαμόρφωση μιας υπεύθυνης, αγωνιστικής στάσης μέσα στην δημόσια ζωή, είναι, από τη σκοπιά αυτή, τα βασικά χαρακτηριστικά του διανοούμενου.

Αν ο Σπύρος Δοξιάδης είχε περιοριστεί στην συγγραφή καθαρά ιατρικών έργων, αν, δηλαδή, δεν είχε υπερβεί την συγκεκριμένη ιδιότητα και ειδικότητα του γιατρού, δεν θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε ως διανοούμενο, με την έννοια που αποδώσαμε στον όρο αυτό παραπάνω. Οι παλαιοί ιατροφιλόσοφοι θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως διανοούμενοι: οι ειδικοί όμως της ιατρικής και μόνον αυτής δεν θα μπορούσαν. Μη διανοούμενος, δηλαδή, μπορεί να είναι ένας στενός ειδικός, «τεχνικός» μιας επιστήμης, όσο κι ένας απασχολούμενος αποκλειστικά σε καθαρά χειρωνακτική εργασία, έστω κι αν ο πρώ-

τος χρησιμοποιεί μια πιο αφηρημένη σύνθετη σκέψη για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της ειδικότητάς του. Τούτο τον καθιστά βέβαια διανοητή, όχι όμως αυτομάτως και διανοούμενο.

Ο όρος διανοούμενος όχι μόνον δεν έχει τύχει μιας μονοσήμαντης ερμηνείας, που να είναι γενικότερα αποδεκτή, αλλά είναι και αξιολογικά φορτισμένος, πότε αρνητικά και πότε θετικά. Για ορισμένους –συνήθως μεταξύ των αποκαλουμένων ανθρώπων της πράξης (δηλαδή, τους πολιτικούς, τα στελέχη της διοίκησης, κ.λπ.), η έννοια του διανοούμενου ταυτίζεται με αυτήν του αιθεροβάμονα, του αποκομένου από την πραγματικότητα στοχαστή. Όσοι συμμερίζονται μια τέτοια αρνητική αξιολόγηση, αδιακρίτως για όλη την κοινωνική κατηγορία «διανοούμενοι», έχουν παρασυρθεί στην γενίκευσή τους αυτή από το γεγονός ότι υπάρχουν πράγματι ορισμένοι διανοούμενοι, που διακατέχονται από την αλαζονεία να εκλαμβάνουν τις ιδέες τους ως την πραγματικότητα, ή ως την απόλυτη αλήθεια.

Αλλ' ούτε το γεγονός ότι υπήρξαν, υπάρχουν και θα υπάρχουν διανοούμενοι που αντιστρατεύονται με τις ιδέες τους ό,τι καλύτερο αντιπροσωπεύει το ανθρώπινο γένος, σημαίνει ότι δικαιολογείται μια γενικευμένη δυσπιστία απέναντι σε όλους τους διανοούμενους. Αυτό που δικαιολογείται είναι η κριτική συγκεκριμένων προσωπικοτήτων διανοουμένων. Αφελής δε στο άλλο άκρο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ένας υπέρμετρος θαυμασμός για κάθε διανοούμενο χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψη το ήθος του, απλά και μόνο λόγω του γεγονότος ότι εί-

να διανοούμενος, ότι εργάζεται δηλαδή πάνω σε ιδέες γενικότερου ενδιαφέροντος. Όπως έχει εύστοχα παρατηρηθεί «ο διανοούμενος είναι ικανός διανοητικά για το χειρότερο ή για το καλύτερο»³. Γεγονός όμως παραμένει ότι μια χώρα χωρίς διανοούμενους, χωρίς ανθρώπους που κρατούν ζωντανές τις σημαντικές διαμάχες γύρω από τις ιδέες για τα μεγάλα προβλήματα που απασχολούν τον άνθρωπο, θα ήταν μια χώρα απίστευτα φτωχή στο επίπεδο του πνευματικού της πολιτισμού. Η χώρα μας δεν είναι σήμερα ιδιαίτερα πλούσια σε διανοούμενους, και είναι ακόμα φτωχότερη σε διανοούμενους που να εργάζονται με συνέπεια, αίσθηση ευθύνης και συνεχή συστηματικότητα μέσα στον κόσμο των ιδεών για να αρθρώσουν έναν εποικοδομητικό λόγο που να βοηθάει στην κοινωνική και ηθική πρόοδο του τόπου αυτού. Ένας τέτοιος διανοούμενος υπήρξε ο Σπύρος Δοξιάδης, και η απουσία του κάνει την αίσθηση της πνευματικής και ηθικής μας φτώχειας ακόμη μεγαλύτερη.

Ο ίδιος δεν χρησιμοποίησε τον όρο «διανοούμενος» στα γραπτά του, ίσως γιατί τον θεωρούσε ασαφή και κάπως προκλητικό και για ορισμένους αμφιλεγόμενο ή υπερβολικά ελιτίστικο. Προτίμησε τον όρο «πνευματικός άνθρωπος» που έχει στην κοινή συνείδηση μονοσήμαντη, θετική φόρτιση. Όμως τα χαρακτηριστικά που του αποδίδει και τον κοινωνικό ρόλο που του αναθέτει, προσιδιάζουν ακριβώς στον διανοούμενο, όπως επιχειρήσαμε να τον σκιαγραφήσουμε στην αρχή της ομιλίας μας. Τόσο στο παλαιότερο έργο του «Ένας Γιατρός Σκέπτεται και Γράφει» (1977), όσο και στο εν-

τελώς πρόσφατο, «Ο ρόλος του Γιατρού στην Κοινωνία» (1990), δεν περιορίζει τον ρόλο του γιατρού στον παραδοσιακό ρόλο του θεραπευτή, ούτε και του ερευνητή, αλλά θεωρεί ότι πρέπει να συνδυάζει μαζί με τους δυο παραπάνω, τόσο τον ρόλο του παιδαγωγού (του «δασκάλου αρρώστων, οικογενειών, ιδρυμάτων καθώς και της πολιτείας») όσο και του πνευματικού ανθρώπου.

Σύμφωνα με τον Σπύρο Δοξιάδη ένας άνθρωπος για να χαρακτηριστεί ως «πνευματικός», «πρέπει να έχει ενδιαφέροντα ευρύτερα από την βιοποριστική του απασχόληση. Αυτό ισχύει ακόμη και αν ο βιοπορισμός συνδέεται με πνευματικότερες ασχολίες»⁴. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί ως κριτήριο του πνευματικού ανθρώπου την ιδιότητα που προσιδιάζει κατεξοχήν στον διανοούμενο: δηλαδή, το άνοιγμα της σκέψης σε γενικότερους πνευματικούς ορίζοντες πέρα από την στενή εξειδίκευση. Οι γιατροί που είναι και πνευματικοί άνθρωποι –και πρέπει να επιδιώκουν να είναι– έχουν κατά την γνώμη του αυξημένες υποχρεώσεις απέναντι στην κοινωνία τους, που πηγάζουν κυρίως από την μεγάλη επιρροή την οποία εξασκούν πάνω στα μέλη της, λόγω της ιδιότητάς τους ως θεραπευτών⁵. Ακόμη μεγαλύτερη ευθύνη έχουν όποιοι από τους γιατρούς κατέχουν ηγετικές θέσεις.

Κύριες υποχρεώσεις του γιατρού ως πνευματικού ανθρώπου είναι όπως γράφει: *πρώτον*, «στις κρίσιμες στιγμές που περνάει η μεγαλύτερη ομάδα στην οποία ζει, πρέπει να δίνει το παράδειγμα *αντικειμενικότητας και ψυχραιμίας*. Να μην παρσύρεται από προσωπικά συμφέροντα και πρόσκαιρες εντυπώσεις,

να μην μένει στην επιφάνεια των φαινομένων... και να μην καταλήγει από οργή ή φόβο σε σφαλερά συμπεράσματα, όπως δεν το κάνει αυτό στην επιστήμη του»⁶. Αν η κρίση που περνάει η κοινωνία του είναι πολιτική, έχει την υποχρέωση να σταθεί ως «φάρος αλήθειας». Δεύτερον, πρέπει να επιδιώκει τη συνέπεια στις γνώμες και στις στάσεις του· να μην τις αλλάζει ανάλογα με τις περιστάσεις για να ικανοποιήσει τους εκάστοτε ισχυρούς και να αποφεύγει τον συμβιβασμό μαζί τους για να αποκομίσει προσωπικά ωφέλη. Όπως γράφει ο ίδιος: «το κέρδος από την ασυνέπεια και τον συμβιβασμό μπορεί να φαίνεται, γιατί είναι και άμεσο και στην επιφάνεια. Η ζημιά είναι βαθύτερη, μακροχρονιότερη... και γι' αυτό και πιο δύσκολη να φανεί. Καθήκον του γιατρού... είναι να την καταλάβει, να την αποκαλύψει και να την πολεμήσει»⁷. Τρίτον, ο γιατρός ως πνευματικός άνθρωπος πρέπει να έχει το θάρρος της γνώμης του: να υψώνει γενναία την φωνή του για να διαμαρτυρηθεί και να στιγματίσει τα κακώς κείμενα στην ευρύτερη δημόσια ζωή. Τέτατον τέλος, παρατηρεί ο Σπύρος Δοξιάδης, δεν φθάνουν όλα τα παραπάνω. «Ως αποτέλεσμα όλων αυτών πρέπει να είναι πρόθυμος να αναλάβει την ευθύνη για να δημιουργήσει κάτι σωστό ή να διορθώσει κάτι κακό. Η κριτική είναι ευκολότερη, αλλά μόνον η υπεύθυνη δράση φέρνει αποτελέσματα»⁸.

Ο γιατρός λοιπόν ως πνευματικός άνθρωπος, ως διανοούμενος θα λέγαμε εμείς, σκιαγραφείται από τον Σπύρο Δοξιάδη ως προσωπικότητα με ηυξημένες ευθύνες απέναντι στην κοινωνία και καλείται να παίξει μέσα σ' αυτήν έναν ρόλο λειτουργι-

κό, αλλά συγχρόνως και κριτικό, αγωνιστικό στο επίπεδο των ιδεών αλλά και πρακτικό: έναν ρόλο στην υπηρεσία της αλήθειας και της καταπολέμησης του ψεύδους, καθώς και της βελτίωσης της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Αυτόν ακριβώς τον ρόλο του διανοούμενου στην καλύτερη και κοινωνικά χρησιμότερη εκδοχή του έπαιξε στο ακέραιο όλη του την ζωή ο Σπύρος Δοξιάδης, με ιδιαίτερη σεμνότητα, αλλά πάντα με σταθερότητα και συνέπεια.

Ο όγκος της συγγραφικής του εργασίας είναι εντυπωσιακός. Οι εργασίες του με την μορφή βιβλίων, μελετημάτων, άρθρων ή ανακοινώσεων σε συνέδρια και συζητήσεις στοργυλού τραπεζιού, που ο ίδιος με τόση επιτυχία οργάνωνε, πλησιάζουν από ότι γνωρίζω τις 300: 171 στην ελληνική γλώσσα και 114 ξενόγλωσσες. Πολλές από τις τελευταίες αυτές δημοσιεύθηκαν στα εγκυρότερα επιστημονικά περιοδικά του εξωτερικού, όπως στα, *British Medical Journal*, *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, *Lancet*, *Journal of Pediatrics*, *Revue Francaise de Gynaecologie et d'Obstetrique*, *Acta Paediatrica*, κ.λπ. Επίσης σε συλλογικούς τόμους όπως στο *Proceedings of a Symposium on Medical Education and Manpower in the EEC (1982)*, (The Macmillan Press, 1984).

Φυσικά ένας μεγάλος αριθμός των εργασιών του είναι πάνω σε καθαρά ιατρικά θέματα, τα οποία οιαρμόδιοι, οι ειδικοί της ιατρικής, είναι κατάλληλοι να σχολιάσουν. Ένας όμως σημαντικός αριθμός των μελετών του Σπ. Δοξιάδη έχουν στο επίκεντρό τους ευρύτερους κοινωνικούς, πολιτικούς, ψυχολογικούς, εκπαιδευτικούς και ηθικούς προβληματισμούς για θέματα «καυτά

που συγκινούν και συνταράσσουν τον κόσμο και ιδιαίτερα τους νέους»⁹, όπως ο ίδιος χαρακτήρισε αυτά που πρέπει να απασχολούν τους πνευματικούς ανθρώπους. Η ενασχόλησή του και με τέτοιου τύπου θέματα, είναι ακριβώς αυτή που τον καθιερώνει, όχι μόνον ως γιατρό συγγραφέα, αλλά και ως γιατρό διανοούμενο.

Μελετώντας αυτές τις ευρύτερου χαρακτήρα μελέτες του, κατέληξε στο ότι μπορούν να καταταγούν σε εννέα τουλάχιστον θεματικές ενότητες που και μόνον οι τίτλοι τους καταδεικνύουν το πόσο πολύπλευρη ήταν η σκέψη του Σπύρου Δοξιάδη και πόσο μεγάλο το εύρος των ενδιαφερόντων του. Οι ενότητες αυτές επικεντρωμένες στους τρεις μεγάλους άξονες –υγεία, παιδεία και ηθική– που διαπλέκονται μεταξύ τους, είναι νομίζω οι ακόλουθες:

1. *Πολιτική υγείας.* Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει κυρίως τις προτάσεις του για την θελτώση του συστήματος υγείας στον τόπο μας.

2. *Ευρύτερη κοινωνική πολιτική.* Στις μελέτες της ενότητας αυτής περιλαμβάνονται προτάσεις του για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων, όπως λ.χ. της καλύτερης οργάνωσης παιδικών κατασκηνώσεων και εξοχών, της αναπαραγωγής του ελληνικού πληθυσμού, κ.λπ.

3. *Η Ιατρική ως Επιστήμη.* Στην ενότητα αυτή ανήκουν οι μελέτες του Σπ. Δοξιάδη που ασχολούνται με το μέλλον της ιατρικής ως επιστήμης, την οικογενειακή ιατρική ως ξεχωριστή ειδικότητα, κ.λπ.

4. *Ιατρική κοινωνιολογία.* Στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν οι μελέτες του για τις επιπτώσεις του κοινωνικού και ειδικότερα του ιδρυματικού

περιβάλλοντος πάνω στην φυσική και ψυχική υγεία των ατόμων, καθώς και η στάση της κοινωνίας απέναντι σε άτομα, ιδίως παιδιά με ειδικές ανάγκες, κ.λπ.

5. *Κοινωνιολογία του ιατρικού επαγγέλματος ή η ιατρική ως επάγγελμα.* Πρόκειται για μελέτες σχετικές με τον κοινωνικό και παιδαγωγικό ρόλο του γιατρού, την ανάπτυξη της επαγγελματικής του συνείδησης και της ανάγκης συμμόρφωσης της ιατρικής πρακτικής σ' ένα κώδικα επαγγελματικής δεοντολογίας.

6. *Η εκπαίδευση των γιατρών.* Εδώ ανήκουν όσες εργασίες του δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση των γιατρών, σε θέματα ιατρικής ηθικής και δεοντολογίας, στην εκπαίδευση των παιδιάτρων και ως οικογενειακών γιατρών, καθώς και στις μελλοντικές καινοτομίες στην ιατρική εκπαίδευση.

7. *Μεταπτυχιακή εκπαίδευση και έρευνα.* Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται οι προτάσεις του για την οργάνωση των μεταπτυχιακών σπουδών στην Ελλάδα και οι εργασίες του που ασχολούνται με την ενίσχυση της επιστημονικής έρευνας και με την μεγάλη σημασία που αυτή έχει για την ανάπτυξη της κοινωνίας.

8. *Νεολαία και Κοινωνία.* Εδώ ανήκουν οι μελέτες του για τις σχέσεις εφήβων-ενηλίκων, την σεξουαλική αγωγή των νέων, την θέση του παιδιού μέσα στην οικογένεια κ.λπ.

9. *Ιατρική ηθική και δεοντολογία.* Πρόκειται για μια θεματική ενότητα στην οποία ο Σπ. Δοξιάδης απέδιδε ιδιαίτερη σημασία. Εδώ περιλαμβάνονται οι εργασίες του για την σχέση ιατρικής επιστήμης και ηθικής, για τα ηθικά διλήμματα που

αντιμετωπίζουν οι γιατροί σχετικά με την ευθανασία, τον ιατρικό πειραματισμό, τις δυνάτες εφαρμογές της γενετικής, την σχέση τους με τον άρρωστο, κ.λπ.

Πάνω σε όλα αυτά τα θέματα ο Σπύρος Δοξιάδης στοχάστηκε αλλά και ενέπνευσε και παρακίνησε άλλους –γιατρούς, παιδαγωγούς, κοινωνικούς επιστήμονες, πολιτικούς, φοιτητές– να συνεργασθούν μαζί του για να προωθηθούν και να καρποφορήσουν οι ιδέες του στην πράξη. Ως Υπουργός Κοινωνικών Υπηρεσιών, ως Πρόεδρος της Ομάδας Μελέτης Μεταπτυχιακών Σπουδών (1977), ως Πρόεδρος Κοινωνικών Ιδρυμάτων, ως ιδρυτής και Πρόεδρος του Ιδρύματος Ερευνών για το παιδί (1982) και ως Ιδρυτής και Πρόεδρος της Εταιρείας Ιατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας εργάστηκε, όχι μόνον ως ειδικός της παιδιατρικής αλλά και ως διανοούμενος: με την συγγραφή, την οργάνωση πολυάριθμων δημοσίων συζητήσεων και συνεδρίων, την έκδοση του περιοδικού «Παιδί» και της σειράς μελετών για την ιστορία της παιδικής ηλικίας με την οποία έδωσε την ευκαιρία, σε νεώτερους ιδίως μελετητές, να παρουσιάσουν το έργο τους, γεφύρωσε πάντοτε με έντονη συναίσθηση κοινωνικής και ηθικής ευθύνης και πάντοτε με επιτυχία τον κόσμο της διάνοησης με τον κόσμο της πράξης, την κοινωνική και ηθική σκέψη με την κοινωνική μηχανική (social engineering) και πολιτική. Ο λόγος του υπήρξε πάντοτε κοινωνικά ευαίσθητος και συγχρόνως ατομοκεντρικός στην υπηρεσία, όπως άλλωστε και τα ίδια τα έργα του, της υπεράσπισης και της στήριξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ειδικότερα του παιδιού: όχι μό-

νον δικαιωμάτων για μια αξιοπρεπή κοινωνική και οικονομική διαβίωση, αλλά και δικαιωμάτων για την αναγνώριση και καλλιέργεια των ιδιαίτερων ικανοτήτων του κάθε ατόμου. Πολέμιος της κοινωνικής ισοπέδωσης, της ανελευθερίας και της κοινωνικής ανευθυνότητας διαπνεόταν από μια αταλάντευτη πίστη στον κεντρικό ρόλο του ατόμου μέσα στην ιστορία των κοινωνιών. Η φράση του, «κι όμως αν σήμερα η ανθρωπότητα έφθασε όπου έφθασε και στην πρόοδο και στην καταστροφή, είναι γιατί άτομα το θέλησαν και το άρχισαν και το επεδίωξαν»¹⁰, εκφράζει αυτή του την πίστη σαφώς.

Στην εποχή μας που απειλείται ολοένα και περισσότερο από μοιρολατρεία, απάθεια, ανευθυνότητα και ηθική αναρχία (ανομία), φωνές σαν του Σπύρου Δοξιάδη είναι κάτι πολύ περισσότερο από ευπρόσδεκτες: είναι απαραίτητες.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. Ed. Shils, *The Intellectuals and the Powers and Other Essays*, University of Chicago Press, Chicago, 1972, σελ. 3.
2. Βλ. E. Morin, *Αφήνοντας τον εικοστό αιώνα*, Ροές, 1987, σελ. 229.
3. Στο ίδιο, σελ. 251.
4. Βλ. *Ο ρόλος του γιατρού στην Κοινωνία*, 1990, σελ. 47.
5. Στο ίδιο.
6. Στο ίδιο, σελ. 49.
7. Στο ίδιο, σελ. 50.
8. Στο ίδιο, σελ. 51.
9. Στο ίδιο, σελ. 51.
10. Στο ίδιο, σελ. 51-52.